

Streszczenie

Rozprawa poświęcona jest reprezentacjom historii w tekstach trzech powiązanych ze sobą postaci: socjologa Jana Szczepańskiego oraz bibliofilów, pisarzy chłopskich i badaczy dziejów Śląska Cieszyńskiego – Józefa Pilcha i Jana Wantuły. Refleksji poddano zawarty w ich pismach obraz relacji między historią pojętą jako proces dziejowy, jako dyskurs historiograficzny, jako świadomość historyczna, jako zależne od „pracy pamięci” doświadczenie i jako upływający czas. Cel dysertacji stanowi ukazanie, w jaki sposób wymienieni autorzy z jednej strony przyswajają sobie historię w formie tekstu (narracji dziejopisów i wizji literackich), z drugiej – zmagają się z bieżącą rzeczywistością historyczną i polityczną za pomocą własnych tekstów, zwłaszcza autobiograficznych. Wszystkich trzech łączą stosunki rodzinne albo przyjacielskie, chłopskie pochodzenie, miejsce urodzenia (Ustroń), wyznanie ewangelicko-augsburskie, w konsekwencji zaś pewne kluczowe wątki myślowe. Komparatystyczna interpretacja ich tekstów wynika bowiem z przekonania, że wspólne zaplecze kulturowo-historyczne nie pozostało bez wpływu na postawę autorów wobec wydarzeń aktualnych i przeszłych, która manifestuje się w ich narracjach. Zinternalizowane za młodu wzory kulturowe stają się dla nich układem odniesienia przy rozważaniu przemian społeczno-politycznych, a zarazem w osobistym rozrachunku z czasem.

Dysertację rozpoczyna analiza tego, jak Pilch, Szczepański i Wantuła rozumieją pograniczność Śląska Cieszyńskiego i jak ją wykorzystują (rozdział I). Okazuje się, że mitologizacja kultury regionu, etosu protestanckiego i własnej chłopskości nie wyklucza problematyzowania kategorii tożsamości lokalnej, zamieszkiwania i zakorzenienia (rozdział II). Kolejne kwestie wyłaniają się na styku przestrzeni kulturowej i historii, a dotyczą narracyjnych reprezentacji polsko-czeskiego konfliktu o Zaolzie oraz II wojny światowej (rozdział III). Rzucają one światło na niebagatelne zagadnienie stosunku autorów do ideologii obowiązującej w PRL; przedmiotem namysłu staje się więc ich ambiwalentne położenie wynikające z przyjęcia postawy pozytywistycznej, a także widoczne w ich pismach strategie oporu (rozdział IV). Tematyka ta obrazuje zderzenie pamięci z historią, co skłania do rozpatrzenia, po pierwsze, napięcie między praktykami dziejopisarskimi a pamięcią indywidualną i społeczną, po drugie, możliwości sensu historii w obliczu doświadczenia totalitaryzmów (rozdział V). Ponieważ kluczowy okazuje się tu sens narracji historycznej, wyjaśnienia wymaga to, jak Pilch, Szczepański i Wantuła postrzegają język, pod jakimi względami narracje ulubionych pisarzy (język Innego) tworzą wzorzec dla ich postaw oraz w jaki sposób inność przejawia się w ich tekstach autobiograficznych (rozdział VI). To z kolei pozwala przejść do ich do projektów biograficznych i tworzenia „autoportretu rozproszony”, ale również do problemu sytuacji granicznych, opierających się werbalizacji (rozdział VII). Punktem dojścia są figury biograficzne, poprzez które każdy z nich odczytuje swój los, co jednak może rodzić pytanie, czy ujęcie egzystencji w symbole nie zakłamuje jej wielowątkowości i mroków (rozdział VIII). Niemniej na te ostatnie można spojrzeć z perspektywy „rozjaśniania rzeczywistości” jako metafory zadania, którego podejmują się prezentowani autorzy.

Cała rozprawa pokazuje, w jaki sposób Pilch, Szczepański i Wantuła za pomocą słowa-*logosu* usiłują nadawać ład (*logos*) światu, a za pomocą „rozmów z dniem wczorajszym” (tytuł książki Szczepańskiego) nadawać go swojej biografii. Innymi słowy, wydobywa z omawianych tekstów indywidualną próbę rozprawienia się z czasem przez narracyjną reinterpretację historii pojętej jako doświadczenie i jako teksty-przekazy, a więc szeroko rozumiana tradycja.

Abstract

History As Text and Experience in The Works of Jan Szczepański, Józef Pilch and Jan Wantuła

The thesis concerns representations of history in texts of three authors related to one another: a sociologist, Jan Szczepański, Józef Pilch and Jan Wantuła – both being book-lovers, peasant writers and amateur historians of Cieszyn Silesia. Their works are analyzed with special attention to the relations between different approaches toward history: history understood as historical process, historiographical text, historical awareness, experience dependent on memory work and as passing time. The aim of the dissertation is to demonstrate how the authors, on the one hand, assimilate history as text (the historiographers' narration and literary visions), and, on the other hand, cope with the current historical and political reality using their own texts, especially autobiographies. The writers are connected by friends or family bonds, peasant origin, a place of birth (Ustroń), Lutheran denomination and, consequently, some crucial ideas. Comparative interpretation of their texts results from the conviction that common cultural and historical base vastly influences the authors' attitude to current and past events manifested in their narrations. Cultural patterns internalized in childhood became a reference point for the protagonists of the thesis while considering social and political changes and personally coming to terms with time.

The dissertation opens with an analysis of how Pilch, Szczepański and Wantuła understand and employ the *limitrophe* nature of Cieszyn Silesia (chapter I). It turns out that the mythicizing of the regional culture, Protestant ethos and peasant roots does not exclude perplexities of local identity and the problems of inhabiting and rootedness (ch. II). Another matters appear on the crossing of cultural space and history, namely the representations of World War II and of the conflict between Poland and Czechoslovakia over Zaolzie (ch. III). These issues shed some light on the authors' attitudes toward the official ideology of Polish People's Republic; thus the question taken into consideration is their ambivalent situation resulting from accepting positivistic attitude as well as the strategies of resistance visible in their texts (ch. IV). This analysis illustrates the confrontation of history and memory and results, firstly, in investigating the tensions between historiographers' practices and individual and social memory, and, secondly, in asking about the possibility of the sense of history in the face of totalitarian experiences (ch. V). Because of the fact that the sense of historical narration appears to be the crucial problem, it requires explanation how Pilch, Szczepański and Wantuła perceive language: how their favorite writers' narrations (language of the Other) set model for their attitudes as well as how the otherness appears in their autobiographical texts (ch. VI). This, in turn, enables the author of the thesis to pass to their biographic projects and creation of "distracted self-portrait", but also to the problem of ultimate situations resistant to verbalization (ch. VII). The ending point is biographical figures in which each of them capture his lot. This analysis, however, leads to the question whether the portrayal of existence represented in symbols does not distort its complexity and darkness (ch. VIII). This question is deliberated from the perspective of "brightening the reality" as a general metaphor of the task imposed on the authors by themselves.

The whole dissertation shows how Pilch, Szczepański and Wantuła try to structure the order (*logos*) of the world by means of the word (*logos*) and how they structure the order of their own biographies by means of "dialogi z dniem wczorajszym" (Dialogues with Yesterday) – the title of one of Szczepański's books). In other words, the thesis shows how their texts indicate the individual attempts to deal with time by the narrative reinterpretation of history understood as experience and as texts (messages) that – in a broad sense – constitute tradition.